

Гуть Н. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ І ФУНКІЙ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

DISCUSSION QUESTIONS ON THE DEFINITION OF THE CONTENT AND FUNCTIONS OF THE ADMINISTRATIVE PROCESS

У роботі розкривається сутність дискусій, які тичаться в юридичній літературі навколо визначення змісту адміністративного процесу, а також звертається увага на те, що концепції адміністративного процесу суттєво впливають на розуміння і формування системи функцій адміністративного процесу. Визначається коло теоретичних проблем, які негативно впливають на створення, розвиток і вдосконалення концепції функцій адміністративного процесу в доктрині адміністративного права України, та пропонуються перспективні напрямами досліджень функцій адміністративного процесу. Зазначається, що теорія права та теорія адміністративного права пропонують різні концепції щодо визначення змісту юридичного процесу, а також різні підходи стосовно співвідношення юридичного процесу та юридичної процедури, що суттєво позначається на рівні досліджень змісту та видів функцій адміністративного процесу. Встановлено, що категорія «функція» залежно від сфери її використання може набувати різного змісту, а тому треба враховувати багатоаспектистість цього поняття в науці адміністративного права під час характеристики правових явищ. Підкреслюється, що в юридичній науці є термінологічна неузгодженість, яка ускладнює сприйняття функцій адміністративного процесу як на теоретичному, так і на практично-прикладному рівнях.

Ключові слова: адміністративний процес, функція, функції адміністративного процесу, функції адміністративного судочинства.

В работе раскрывается сущность дискусий, которые ведутся в юридической литературе вокруг определения содержания административного процесса, а также обращается внимание на то, что концепции административного процесса существенно влияют на понимание и формирование системы функций административного процесса. Определяется круг теоретических проблем, которые негативно влияют на создание, развитие и совершенствование концепции функций административного процесса в доктрине административного права Украины, и предлагаются перспективные направления исследований функций административного процесса. Отмечается, что теория права и теория административного права предлагают различные концепции по определению содержания юридического процесса, а также различные подходы к соотношению юридического процесса и юридической процедуры, что существенно сказывается на уровне исследований содержания и видов функций административного процесса. Установлено, что категория «функция» в зависимости от сферы ее использования может приобретать разное содержание, а потому следует учитывать многоаспектистость этого понятия в науке административного права при характеристике правовых явлений. Подчеркивается, что в юридической науке существует терминологическая несогласованность, которая затрудняет восприятие функций административного процесса как на теоретическом, так и на практически-прикладном уровнях.

Ключевые слова: административный процесс, функция, функции административного процесса, функции административного судопроизводства.

The paper reveals the essence of the discussions in the legal literature about the definition of the content of the administrative process, and also points out that the concepts of the administrative process significantly affect the understanding and formation of the system of functions of the administrative process. The range of theoretical problems that have a negative influence on the creation, development and improvement of the concept of the functions of the administrative process in the doctrine of the administrative law of Ukraine is determined, and promising directions of research on the functions of the administrative process are offered. It is noted that the theory of law and the theory of administrative law offers different concepts for defining the content of the legal process, as well as different approaches regarding the correlation of the legal process and the legal procedure, which significantly affects the level of research content and types of functions of the administrative process. It is established that the category of "function", depending on the scope of its use, may acquire different content, and therefore it is necessary to take into account the multidimensionality of this concept in the science of administrative law when characterizing legal phenomena. It is emphasized that in legal science there is a terminological inconsistency, which complicates the perception of the functions of the administrative process both at the theoretical and practical-application levels.

Key words: administrative process, function, functions of administrative process, functions of administrative justice.

Постановка проблеми. По-перше, аналіз функцій адміністративного процесу ускладнюється сьогодні тим, що теорія права та теорія адміністративного права пропонують різні концепції щодо визначення змісту юридичного процесу, а також різні підходи стосовно співвідношення юридичного процесу з такими категоріями, як «правова процедура», «юридична процедура» та «адміністративна процедура». Кожна із представлених в юридичній

літературі концепцій наділяє юридичний процес (у нашому випадку – адміністративний процес) своїм специфічним змістом, що, безумовно, впливає на систему наукових поглядів щодо змісту та видів функцій адміністративного процесу.

По-друге, аналіз функцій адміністративного процесу ускладнюється сьогодні тим, що категорія «функція» залежно від сфери її використання може набувати різного змісту, а тому треба враховувати

багатоаспектність цього поняття в юридичній науці та безпосередньо в науці адміністративного права.

По-третє, термінологічна неузгодженість, яка, на жаль, сьогодні присутня в юридичній науці, ускладнює сприйняття функцій адміністративного процесу як на теоретичному, так і на практично-прикладному рівнях. Наприклад, в юридичній літературі дуже часто вживаються як тотожні поняття «функції юридичного процесу», «функції судочинства», «функції процесуальної діяльності», «функції процесуального права» тощо. Переконані, що це – суттєва методологічна помилка, адже кожне правове явище залежно від місця, яке воно займає в конкретній системі правових явищ, виконує свої функції. Тобто процесуальне право реалізує свої функції як елемент системи права, судочинство як одна із форм діяльності органів державної влади виконує свої функції, а юридичному процесу як системі послідовних дій притаманні специфічні лише йому функції.

Отже, аналіз функцій адміністративного процесу потребує чіткої аргументованої позиції, по-перше, стосовно визначення змісту адміністративного процесу, по-друге, щодо змісту понять «функція адміністративного процесу», по-третє, стосовно співвідношення функцій адміністративного процесу з іншими близькими за змістом, але нетотожними поняттями – «функції адміністративного судочинства», «функції адміністративного процесуального права», «функції адміністративних судів», тощо.

З огляду на це актуальним видається аналіз дискусійних питань щодо визначення змісту і функцій адміністративного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі дискусійні питання щодо визначення змісту юридичного процесу та адміністративного процесу піднімалися в працях таких учених, як В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Т.О. Гуржій, Є.Ф. Демський, Є.В. Додін, О.К. Застрожна, І.О. Картузова, М.Ю. Козлов, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, М.Я. Масленіков, О.І. Миколенко, А.Ю. Осадчий, І.В. Панова, В.Г. Перепелюк, В.М. Протасов, Н.Г. Саліщева, В.Д. Сорокін, В.П. Тимощук, Ю.О. Тихомиров, М.М. Тищенко, О.М. Якуба та інші. Аналіз праць зазначених вище науковців дає лише підставу говорити про наявність в Україні різних наукових шкіл щодо визначення змісту адміністративного процесу та стосовно співвідношення адміністративного процесу й адміністративної процедури.

«Функція» як категорія юридичної науки та науки адміністративного права розглядалася в працях таких дослідників, як А.І. Абрамов, С.С. Алексєєв, Є.В. Курінний, В.В. Лазарев, О.В. Малько, М.І. Матузов, О.М. Миколенко, Ю.В. Пирожкова, Т.М. Радько, І.М. Ситар, В.А. Юсупов та багато інших. Водночас комплексних досліджень, які б розкривали зміст функцій адміністративного процесу, їхню систему та особливості реалізації, у вітчизняній науці не проводилось. За останнє десятиліття в Україні збільшилась кількість теоретичних праць, які присвячені розкриттю змісту та визначення основних власти-

востей адміністративного процесу. Але й сьогодні залишаються малодослідженими структура адміністративного процесу, адміністративно-процесуальна форма та функції адміністративного процесу.

Мета статті. Основними завданнями, вирішенню яких присвячена стаття, є такі:

1) розкрити сутність дискусій, які точаться в юридичній літературі навколо визначення змісту адміністративного процесу, та встановити зв'язок концепції адміністративного процесу з вирішенням проблеми визначення функцій адміністративного процесу;

2) визначити коло теоретичних проблем, які негативно впливають на створення, розвиток і вдосконалення концепції функцій адміністративного процесу в доктрині адміністративного права України;

3) визначити перспективні напрями досліджень функцій адміністративного процесу.

Виклад основного матеріалу. Жаві дискусії щодо визначення змісту юридичного процесу та адміністративного процесу виникли ще в 50-х роках минулого століття. Вони не припиняються й сьогодні, хоча законодавець намагається поставити в цих дискусіях крапку шляхом закріплення відповідних дефініцій у чинному законодавстві, наприклад у Кодексі адміністративного судочинства України, проекті Адміністративно-процедурного кодексу, проекті закону «Про адміністративну процедуру» та інших.

Традиційне уявлення про юридичний процес з'явилося на підставі тодішніх у радянському праві концепцій цивільного та кримінального процесів. Саме цивільний і кримінальний процеси давали можливість розглядати юридичний процес у середині ХХ століття як діяльність суду щодо розгляду справ (спорів і правопорушень), на які поширюється їхня юрисдикція. Радянське адміністративне право було представлене тоді переважно як система матеріальних норм, де як виняток існували невеликі групи норм організаційного характеру, наприклад норми щодо процедури оскарження в адміністративному порядку дій чи бездіяльності органів державної влади та норми щодо порядку накладення адміністративних штрафів. Суб'єкти державного управління не могли весь час керуватися у своїй діяльності політично необхідністю чи революційною доцільністю, як це яскраво проявлялося в період з 20–50-х роках ХХ століття. Виникла необхідність у створенні більш стабільного, ефективного та цивілізованого механізму реалізації повноважень органами державної влади. Саме тому з 50-х років ХХ століття в адміністративному праві все більше і більше стало з'являтись норм, які за своєю суттю не є матеріальними нормами, але і за традиційною класифікацією норм права на матеріальні й процесуальні їх не можна було зарахувати до процесуальних норм. Це стало каталізатором дискусій щодо перевідгляду традиційного підходу до юридичного процесу. Спочатку окремі представники адміністративного права заявили, що, незважаючи на відсутність у Радянському Союзі адміністративної юстиції, є

всі підстави для визнання існування в радянському адміністративному праві адміністративного процесу. Такий підхід давав привід розглядати юридичний процес не тільки як діяльність суду щодо розгляду та вирішення спорів і правопорушень, але і як будь-яку діяльність суб'єкта державного управління щодо вирішення справи, яка охоплюється його повноваженнями. Це викликало невдоволення серед представників цивільного процесуального права і кримінального процесуального права, адже теорія цих наук пов'язувала визначення змісту юридичного процесу виключно із здійсненням правосуддя. Згодом до вирішення цієї теоретичної проблеми підключились також представники теорії держави та права. Як результат, в юридичній науці сьогодні представлено більше десяти концепцій щодо визначення юридичного процесу, кожна з яких пропонує, по-перше, свої критерії поділу матеріальних і процесуальних норм, по-друге, свої критерії розмежування юридичного процесу та юридичної процедури.

У межах статті не будемо заглиблюватись у специфіку концепцій щодо визначення змісту юридичного процесу, зокрема адміністративного процесу, адже всі вони висвітлені в юридичній літературі (В.М. Бевзенко, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, В.М. Протасов, В.Д. Сорокін та інші) [1–4]. Хочемо зупинитись лише на тих ключових питаннях концепцій адміністративного процесу, які суттєво впливають на визначення його функцій.

Найбільш повний перелік представлених в юридичній літературі концепцій адміністративного процесу та їх критичний аналіз даються у працях В.М. Протасова та О.І. Миколенка [4, с. 61–62; 5, с. 29–32]. Названі публікації дають можливість виділити такі основні підходи стосовно визначення адміністративного процесу, які автоматично впливають на систему функцій адміністративного процесу:

1. Адміністративний процес пов'язується, по-перше, з діяльністю уповноважених суб'єктів із реалізацією норм матеріального права (ідеться не тільки про діяльність адміністративних судів, але і про діяльність органів публічної адміністрації), по-друге, з розглядом і вирішенням індивідуально-конкретних справ (рішення адміністративних судів, рішення органів публічної адміністрації щодо реєстрації суб'єкта господарської діяльності чи політичних партій та інші). Таке широке визначення адміністративного процесу дає можливість серед функцій адміністративного процесу виділити не тільки правозахисну чи правовідновлювальну функції, але функції координації, контролю, публічно-сервісну функцію тощо. У цьому випадку суб'єктами адміністративного процесу виступають не тільки адміністративні суди, але й широке коло органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які не здійснюють правосуддя, але вповноважені, наприклад, надавати адміністративні послуги населенню України.

2. Адміністративний процес пов'язується з юрисдикційною діяльністю. У цьому разі до структури адміністративного процесу доведеться включати не тільки адміністративне судочинство як вид процесуального

провадження, але й провадження у справах про адміністративні правопорушення. А отже, доводиться враховувати специфіку порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності, в межах якого яскравого прояву набувають адміністративне розслідування та адміністративно-карне переслідування.

3. Адміністративний процес пов'язується виключно з діяльністю адміністративних судів щодо розгляду публічних адміністративних спорів. На перший погляд здається, що цей підхід спрощує вирішення проблеми визначення функцій адміністративного процесу. Водночас це не так. У науковій літературі можна знайти думки, які присвячені функціям адміністративного суду, функціям адміністративного судочинства, функціям адміністративного процесу та функціям адміністративного процесуального права. Види, кількість і назви вищеперелічених функцій, як правило, не збігаються, а тому потребують порівняльної характеристики.

Отже, другий аспект, на який важливо звернути увагу в межах статті, це багатоаспектність поняття «функція». Традиційно в юридичній науці функції визначаються як основні напрями дії організаційних структур чи основні напрями впливу, наприклад, права, правових інститутів чи норм права на суспільні відносини [6, с. 141; 7, с. 136]. Іноді в юридичній літературі зазначається, що це поняття втратило методологічні властивості й від нього бажано взагалі відмовитись під час визначення і характеристики правових явищ [8, с. 25]. Окрім авторів використовують поняття «функція» у своїх дослідженнях, але підкреслюють, що воно являє собою симбіоз трьох самостійних понять (цілі, засоби, результат), через характеристику яких можна розкрити особливості змісту та реалізації функцій [9]. В юридичній літературі представлено також інші думки, в яких вчені намагаються переглянути традиційні уявлення про «функції» та запропонувати своє бачення місця цієї категорії в категоріальному апараті юридичної науки. Наприклад, В.М. Протасов зазначає, що традиційні уявлення про функції держави і функції права не дають можливості визначити специфічний зміст категорії «функція», а також її особливі значення в категоріальному апараті юридичної науки. Як наголошує В.М. Протасов, не зрозуміло, чим функція як головний напрям діяльності держави чи впливу права відрізняється від їхньої фактичної діяльності чи впливу, а тому пропонує визначати функцію як ту діяльність (вплив), яку (який) повинна здійснювати та чи інша система (держава, право, державний орган, наука, теорія тощо) [4, с. 27].

Пояснюється такий підхід тим, що, на думку В.М. Протасова, «функція» є категорією системного підходу, а тому може бути застосована до будь-якої системи – соціальної, технічної, біологічної та іншої. Призначення цієї категорії полягає в тому, щоб задати стандарт (еталон) діяльності системи, дати опис тієї діяльності, яка потрібна системі для досягнення поставлених цілей. У цьому сенсі «функція» постає як ідеальний зразок роботи відповідної системи. Тому, на думку В.М. Протасова, функцію

треба відрізняти, з одного боку, від цілей і завдань, що стоять перед системою, а з іншого – від її реальної, фактичної діяльності, тобто діяльності, яку система виробляє «насправді».

Погоджуємося з цими думками, але звертаємо увагу на те, що за такого підходу до поняття «функція» ускладнюється визначення адміністративного процесу як системи. Виникає питання: «Адміністративний процес – це система чого (дій, норм, процесуальних форм, стадій тощо)?». Тобто є проблема не тільки визначення сфер, де треба вживати і використовувати поняття «адміністративний процес» (наприклад, концепції юрисдикційного і неюрисдикційного адміністративних процесів), але й проблема уточнення правової природи цього правового феномена. Наведемо декілька прикладів із цього приводу. Автори навчального посібника з теорії держави та права за редакцією С.Л. Лисенкова пропонують юридичний процес визначати як *систему взаємопов'язаних правових форм діяльності (участі) суб'єктів та учасників процесуального провадження щодо вирішення справи по суті* [7, с. 266–267]. О.В. Кузьменко та Т.О. Гуржій пропонують визначати адміністративний процес як урегульовану адміністративно-процесуальними нормами *діяльність уповноважених суб'єктів*, яка спрямована на реалізацію норм відповідних матеріальних галузей права під час розгляду та вирішення індивідуально-конкретних справ [10, с. 126]. Можна навести менш вдалі визначення адміністративного процесу. Наприклад, О.М. Бандурка, Е.Ф. Демський та М.М. Тищенко у відповідних підручниках і навчальних посібниках починають визначення адміністративного процесу зі слів: «... це вид юридичного процесу, який регламентує порядок розгляду і вирішення конкретних адміністративних справ...» [11, с. 14; 12, с. 111–112]. Адміністративний процес, на відміну від адміністративного процесуального права, не є системою правових норм, а тому він не може регламентувати, наприклад, суспільні відносини, порядок реалізації прав і захисту осіб тощо. Як бачимо, в першому випадку адміністративний процес – це *система взаємопов'язаних правових форм діяльності (участі) суб'єктів та учасників провадження*, у другому – *система дій уповноважених на те суб'єктів щодо реалізації норм матеріального права*, а в третьому – *система вимог, обов'язкових для виконання учасниками провадження*. Кожна із запропонованих вище систем може мати свої функції, які визначаються змістом самої системи.

На це звертає увагу О.М. Миколенко, який критикує висновки В.М. Борзова, що не розмежовує між собою функції права, функції юридичного процесу та функції судочинства. О.М. Миколенко не погоджується з тим, що В.М. Борзов серед функцій кримінального процесуального права виділяє обвинувачення, захист, вирішення кримінальної справи [13]. В.М. Борзов стверджує, що кримінальний процес є «нервовою системою галузі», а тому, на його думку, немає різниці між функціями галузі права, функціями кримінального судочинства та функціями

кримінального процесу. О.М. Миколенко наголошує, що кримінальний процес – це не галузь права, а процесуальна діяльність в повноважених на те органів і посадових осіб. Тому, на його думку, до функцій кримінального процесу треба зарахувати, наприклад, функцію досудового розслідування, функцію кримінального переслідування тощо. Кримінальне ж судочинство є процесуальним порядком розгляду справ про злочини, а тому серед його функцій, на її думку, треба виділяти такі функції: обвинувачення, захисту, сприяння правосуддю з боку *свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інші* [14, с. 353–354].

Якщо адміністративний процес розглядати як *систему взаємопов'язаних правових форм діяльності (участі) суб'єктів та учасників провадження*, то до його функцій варто зарахувати функцію доказування, функцію захисту прав, свобод та інтересів особи, функцію сприяння правосуддю з боку *свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інші*. Якщо адміністративний процес розглядати як *діяльність уповноважених на те органів*, то серед функцій адміністративного процесу доречно буде виділяти функцію відкриття провадження по справі, функцію підготовки справи до судового розгляду, функцію розгляду справи по суті, функцію перегляду судових рішень та інші. Якщо ж адміністративний процес розглядати як *систему вимог, які є обов'язковими для виконання учасниками провадження*, то взагалі його функції можна звести до двох видів – регулятивної та охоронної.

У з'язку з тим, що чинне законодавство не пропонує переліку функцій адміністративного процесу та функцій адміністративного судочинства, у думках науковців іноді простежується плутанина і нелогічність аргументації висновків. Наприклад, В.О. Котюк виділяє у навчальному посібнику із загальної теорії держави і права підрозділ з назвою «Основні завдання і повноваження (функції) судів загальної юрисдикції» [15, с. 570]. Сама назва підрозділу вже свідчить про те, що В.О. Котюк ототожнює два різні за змістовним наповненням поняття – «функції» і «повноваження». Далі, в цьому ж підрозділі, вчений дає перелік основних завдань і функцій судів загальної юрисдикції. Тобто відбулося ототожнення «завдань» і «функцій» судів загальної юрисдикції. Можна лише стверджувати, що В.О. Котюк має своє особисте уявлення про зміст категорії «функція», яке, по-перше, не збігається з жодним наявним і представленим в юридичній літературі уявленням про категорію «функція»; по-друге, безпідставно й огульно використовує термінологію під час розкриття змісту правових явищ.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Аналіз функцій адміністративного процесу ускладнюється сьогодні в юридичній науці тим, що:

– теорія права та теорія адміністративного права пропонує різні концепції щодо визначення змісту юридичного процесу, а також різні підходи стосовно співвідношення юридичного процесу з такими категоріями, як «правова процедура», «юридична про-

цедура» і «адміністративна процедура», що суттєво позначається на наукових поглядах стосовно змісту та видів функцій адміністративного процесу;

– категорія «функція» залежно від сфери її використання може набувати різного змісту, а тому треба враховувати багатоаспектність цього поняття в юридичній науці та безпосередньо в науці адміністративного права;

– є термінологічна неузгодженість, яка ускладнює сприйняття функцій адміністративного процесу як на теоретичному, так і на практично-прикладному рівнях. Чинне законодавство не пропонує переліку функцій адміністративного процесу та функцій адміністративного судочинства, тому у думках науковців іноді простежується плутанина і нелогічність аргументації висновків, наприклад, ототожнюються такі поняття, як «функції», «завдання», «цілі», «повноваження», або ототожнюються різні за своїм змістовним наповненням поняття: «функції адміністративного суду», «функції адміністративного судочинства», «функції адміністративного процесуального права» і «функції адміністративного процесу».

2. Є нагальна проблема не тільки визначення сфер, де треба вживати і використовувати поняття

«адміністративний процес», але й проблема уточнення правової природи цього правового феномена. Від того, що ми будемо розуміти під адміністративним процесом (тобто це сукупність процесуальних форм, послідовність дій уповноважених осіб, сукупність вимог, тощо), буде залежати система функцій адміністративного процесу.

3. Виникнення численних концепцій юридичного процесу було зумовлено, перш за все, розвитком у середині ХХ століття адміністративного законодавства, де все більше почали закріплюватись норми організаційного характеру, які не можна було з упевніністю зарахувати ні до норм матеріального, ні до норм процесуального права. Отже, окремі представники радянського адміністративного права почали говорити про існування адміністративного процесу в умовах відсутності адміністративної юстиції.

4. Перспективними напрямами досліджень функцій адміністративного процесу є такі: а) уточнення змісту адміністративного процесу з врахуванням сучасного рівня національного законодавства та досягнень науки адміністративного права; б) розроблення концепції функцій адміністративного процесу, що сприятиме загальному розвитку теорії адміністративного процесу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. Адміністративний процес України: навч. посібник. К.: «Прецедент», 2007. 531 с.
2. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис. ... д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.07; Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2006. 401 с.
3. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Х.: «Бурун Книга», 2010. 336 с.
4. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории. М.: «Юридическая литература», 1991. 144 с.
5. Миколенко А.И. Административный процесс и административная процедура: проблема соотношения. Актуальні проблеми національного законодавства: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 10 грудня 2013 р.). Кіровоград, 2013. Вип. 36. С. 29–32.
6. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права (прагматический курс): экзаменационный справочник. Одесса: «Юридическая литература», 2006. 184 с.
7. Теорія держави і права: навч. посібник / За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. К.: «Юрінком Интер», 2004. 368 с.
8. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264 с.
9. Миколенко О.М. Функції адміністративно-деліктного права: теорія і практика: монографія. Одеса: «Фенікс», 2018. 420 с.
10. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / За заг. ред. О.В. Кузьменко. К.: «Атіка», 2007. 416 с.
11. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес: підручник для вищ. навч. закл. К.: «Літера ЛТД», 2001. 336 с.
12. Демський Е.Ф. Адміністративне право України: навч. посібник. К.: «Юрінком Интер», 2008. 496 с.
13. Бозров В.М. Основы теории уголовно-процессуальных функций. Общая часть: монография. Екатеринбург: ИД «Уральская гос. юрид. академия», 2012. 96 с.
14. Миколенко О.М. Функції адміністративно-деліктного права (теоретико-правовий аспект): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. 484 с.
15. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. К.: «Атіка», 2005. 592 с.